

DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 843-863.

ESNAF GELENEĞİNDE, DÜKKÂNLARI ANLAMLANDIRAN YAZILARDAN ÖRNEKLER*

Aynur MAKTAL (ERBAŞ)**

ÖZ

Medeniyetimizde yazı, coğrafya, alfabe farklılığı gözetmeksizin, daima ehemmiyetini korumuş; tarih içinde meydana getirilen yazı temelli eserlerle de kültür tarihimizin geniş bir yelpazesinde yerini almıştır. Geçmişten günümüze yazının, mana-mekân ilişkisi içinde en abidevi yapılardan en küçük yüzeye kadar hemen her alanda amacına paralel kullanıldığını görürüz. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Anadolu topraklarında oluşturulan kültür hazinelerinin merkezinde de yazı temelli Hat Sanatı örnekleri yer alır.

Tasavvuf anlayışında aşk ı yaşamının icra halinin ahlak olduğu anlayışı hakimdir. Bu anlayış hat sanatı kimliğindeki mesajlarla, Anadolu kültüründe tarih boyunca yaşatılmıştır. Hat sanatında ‘kelâm-ı kibâr’ (hikmetli söz) olarak tasnif edilen mesajlar, saraydan esnaf dükkânına kadar toplumun her kesiminde geniş kabul bulmuştur. Anadolu coğrafyasında tasavvuf kültürünün toplum hayatındaki yansımından bir kesiti oluşturan ‘kelâm-ı kibârlar’, esnaf geleneğinde de onların ekmek teknesi olarak gördükleri mekânlarını anlamlandırılan yazılar olma özelliği taşırlar. Bir çeşit sürrealist resim olarak kabul gören hat çeşitleriyle ahlaki ve edebi dilde yazılmış olan bu mesajlar, içinde yer aldığı esnaf dükkânları aracılığıyla toplumun kılcal damarlarına kadar nüfuz etmiştir.

Bu çalışmada, Anadolu coğrafyasındaki tasavvuf kültürünün topluma yansımalarının önemli göstergelerinden biri olarak yakın geçmişimizdeki esnaf dükkânlarına asılması gelenek haline gelmiş olan levha örnekleri sunulmuştur.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Doç., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Associate Professor, Fine Arts Faculty, Department of Traditional Turkish Arts, İzmir, Turkey, aynur.maktal@deu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2637-4786>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 22/12/2021

Yazının mana değeri ön plana çıkartıldığı, en ibretlik mesajın dahi, gayet edebi veya nüktedan bir üslupla verildiği bu örneklerde ortak özelliğin, toplum vicdanını ihya edici, pozitif bakışın teşvik edildiği dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Ahlak, Kelam-ı Kibâr(Hikmetli Söz), Hat Sanatı, Esnaf Dükkânı

EXAMPLES OF WISE AND VALUABLE MESSAGES IN THE TRADITION OF ARTISAN SHOPS

ABSTRACT

In our civilization, writing has always preserved its crucial place in the society regardless of geography and alphabet. Our cultural history has taken its place in a wide framework with the writing-based works created during historical periods. From past to present, we see that writing is used in parallel with its purpose in almost every area, from the most monumental structures to the smallest surfaces, within the meaning-space relationship. After the Turks accepted Islam as a religion, they started to use the Arabic alphabet. As a result of this, writing was embodied in the center of Anatolian cultural treasure of Seljuk and Ottoman Periods with examples of Turkish-Islamic calligraphy.

Anatolian geography was created by the Sufi culture. In the understanding of Sufism, the equivalent of love is accepted as morality. This effect has always existed on Anatolian culture throughout history. In Islamic calligraphy, the correspondence of messages containing the culture of mysticism is wisdom words, also known as 'kelâm-ı kibâr'. 'Kelâm-ı kibâr', which is one of the common subjects (topics) in calligraphy, has found wide acceptance in all segments of society, from the Palace to the small businesses. The prevalence of the examples of calligraphy in the shops are the documents that show us how widespread the Sufi culture was in the Anatolian geography. Considering a kind of surrealist painting, Islamic calligraphies are based on the harmony of horizontal and vertical lines. From this point of view, the graphic effect as a combination of aesthetic letters is quite high. Islamic calligraphies hanging in the artisan shops did not only add aesthetic value to the shops; it also gave more meaning to them. These poetic, literary and moral messages, which are a type of a tradition in the shops, have been disseminated in society through examples of calligraphy.

In this study, traces and effects of Sufi culture in our recent past are presented in the example of Islamic calligraphies in artisan shops.

Keywords: Mysticism, Morality, Wisdom Word, Islamic Calligraphy, Artisan Shop

Kültürümüzün temel taşlarından olan Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahî Evran gibi pek çok gönül dostu, sosyal hayatın şekillenmesinde yer, yer ve kademe kademe işlev görmüştür. Onların ettikleri tohumların verimli ürünleri, sonraki yıllarda bereketiyle çok daha fark edilir hale gelmiştir. Gönül dostlarının dizelere döktükleri aşkları, en abidevî mimarî yapılardan en mütevazî esnaf dükkânlarına kadar hemen her mekânı kitâbe, levha ve benzeri hat sanatı örnekleriyle çok daha anlamlı hâle getirmiştir.

Yazı, tarihî seyri içinde, coğrafya, alfabe farklılığı gözetmeksizin, medeniyetlerin oluşumunda dâima ehemmiyetini korumuştur. Kültür tarihimizde yazılı eserler incelendiğinde, yazının, mana-mekân ilişkisi içinde, hemen her alanda amacına paralel kullanıldığını görürüz. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Anadolu topraklarında oluşturulan kültür hazinelerinin merkezinde de yazı temelli Hat Sanatı örnekleri yer alır.

Hat sanatı, islam medeniyetinde, onun kutsal kitabının yazısı olarak, merkezde yer alır. Bu konum hattın, estetik özelliklerinin tarih içinde gelişmesinin de en büyük etkeni olmuştur. Mesajların kolay ve doğru okunmasının teşviki, manasının duyuş ve düşünüş özelliklerine gösterilen manevî hürmet gibi etkenler hat sanatı eserlerinde yazıyı, ifade aracı olmanın ötesine taşımış; fiziki güzelliğinin gelişiminde de kesintisiz en etkin güç olmuştur. Tarihi eserlerimizin üzerindeki hat sanatı örnekleri, hemen her sahada ve malzeme üzerinde, amacına uygun işleviyle kullanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Anadolu topraklarında oluşturulan sayısız eserler, yazının mana-mekan ilişkisi içinde sosyal hayattaki yaygınlığı ve hat sanatı örneklerinin toplumda bu derece geniş kabullenilişinin somut belgeleridir.

Anadolu kültürünün, Horasan kaynaklı Ahmed-i Yesevî ve onun etkisi ile bu coğrafyada farklı şekillenen tasavvuf anlayışıyla temellendirildiği' anlayışı, yaygın kabullerdendir. Bu bağlamda Anadolu kültürünün toplum hayatına etki eden en önemli oluşumlarından birisi de 'Ahîlik'tir. Ahîlik teşkilâtının ekseninde 'fütüvvet' anlayışının olduğunu ileri sürenler bu oluşumun Anadolu'da kurumsallaşmasını tasavvuf erbâblarına bağlamaktadır.

Abbasi Halifesi en-Nasr' ın fütüvvet teşkilâtına resmi bir hüviyet kazandırmasıyla İbn-i Arabî, Ömer Sühreverdî (1180/1225), Kirmânî gibi şahsiyetlerin hizmetleri, Anadolu'nun sıkıntılı ve buhranlı dönemlerine birer ışık olmuştur. İnsanlar teselliyi Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Ahî

Evrân ve Mevlâna gibi halkın manevi dinamizmini canlı tutmaya çalışan mutasavvıf şahsiyetlerin farklı usul ve yöntemlerinde aramış; ‘aşk’ olarak da tanımlanan ortak noktada yani ‘ahlak’ da bulmuşlardır.

Ahîliği ‘yaşanan hayatın tam ortasında yer almış mesleki tarikat’ olarak görenler de vardır. Ahîler; yaşamak yaşatmak için üretmek; ürettiğini hak, adalet, gibi ahlaki değerler manzûmesinde yani ahlak ile sanatın değerler bileşkesinde görmüşlerdir.

Ahîlik ile Bektaşîlik arasındaki yakın ilişki için tam bir kanaat hakimdir¹ Hangisinin hangisinden etkilendiğine dair ihtilaflar olsa da her ikisinin de Anadolu coğrafyasında tasavvuf anlayışıyla insanların şekillenmesine kaynaklık ettiği ortak kabullerdendir.

Hız. Mevlâna’nın çevresinde Ahî ünvanlı pek çok mürîdinin olması, yine mevlevîlerde de ahîlerdeki gibi ‘bir meslek sahibi olma’ şartının bulunması, bu oluşumların özde toplumu irşâd etme amaçlı olmalarında görülür.

Ahîlik tasavvufla hayli alakalı, irtibatlı, oldukça benzerlikleri olan bir yapılanma olmasından dolayı, Bektaşîlik ve Mevlevîlikte olduğu gibi kültürümüzün temel taşlarından edebiyat ve sanat disiplinleriyle toplum hayatına yansımaları ve yansıtılmaları da güçlü olmuştur.

Edebiyat, hat sanatı ile yan yana ilerlerken hattın mana güzelliğine olan etkisi ile de adeta onu besleyen damarlardan biri haline gelmiştir. Toplumun değerlerinin edebi dille ifade edilişi, hat sanatı ile farklı bir disiplinde adeta yeni bir bünyeye dönüşerek, seslerin harf biçimleri halinde somutlaşmasına vesile olmuştur.

Hat, kelime itibariyle, ‘yazı yazmak ve çizgi’ anlamlarına gelse de, ait olduğu sanat disiplininde ıstılah olarak karşılığını kısaca ‘Arap harfleri bünyesinde estetik kurallara bağlı kalarak yazı yazma sanatı’ şeklinde özetlenebilir. Bir yazı sanatı olması itibariyle farklı karakterdeki hüsn-i hat örnekleri, mimari yapı ve elemanlarındaki pek çok alanı mesajlarla bezemiş, üzerinde nakşediliği unsurları daha da anlamlı hale getirmiştir.

¹ Fatih Köksal - Aziz Ayva “Kültür ve Edebiyatımızda Ahîlik” *Ahîlik ve Meslek Ahlakı*, ed. Ömer Akdağ - Meltem Kurtuluş, (Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016) 271- 226.

Meselâ bir yapı kendi içinde pekalâ belli bir amaca hizmet ediyorken, onun üzerinde ilâve olarak taşıdığı kitâbeleriyle, hem kimliğini belgelendiren hemde ona estetik katan fazladan değerlere sahip olur. Hat sanatı eserlerinin mimarî yapı ve unsurlarını 'kimlik, estetik ve mana' bakımından güçlendirdiğini geçmiş tarihi örneklerde görmek mümkündür.

Yapılarda inşa, tamir vb. vasıflı kitâbelerde o yapının kim tarafından ne zaman yapıldığı veya tamir edildiği gibi bilgilerin yer alması bakımından kimlik belgesi özelliği taşırlar. Bunlara genel olarak 'tarih kitâbeleri' denir ki burada maksat öncelikle yapının mimari kimliğidir.

Türk hat sanatında üstâdların ellerinden çıkmış estetik seviyeleri, üstün olan yazılar ise sanat seviyesine göre ayrıca buldukları mekan ve alanların değerlerine estetik değer katarlar. Bunlar, hem san'atkarlarının hünerlerini sergiler hem de estetik öge olarak katkı sağlarlar.

Yazılar ister yapıların dışında ister içinde olsunlar, malzemenin etkisine göre geliştiği ve çeşitlendiği de örneklerdeki tesbitlerdendir. Yazının yazılacağı yahut asılıp izleneceği mesafenin uzaklığına bağlı olarak çeşit ve büyüklüğün belirlenmiş olması da bir başka dikkati çeken özelliktir. Bir yazı karakterinin ortalama kalınlığından çok daha iri kalemle yazılmış 'celî' hatları yanında, 'celî' den çok daha iri abidevî yazıları tanımlayan 'hatt-ı kebîr' türünden büyük yazılar da bu bağlamda yazının gelişim evrelerinde karşımıza çıkmaktadır.

Son derece zengin kompozisyonlara imkân veren Hat sanatında, bu yazının beslendiği felsefenin her kademedeki etkisi açıkça görülür. Başta 'ayet-i kerîmeler', 'hadis-i şerîfler' olmak üzere yaygın olarak işlendiği konulardan biri de 'kelâm-ı kibar' veya 'hikmetli sözler' olarak tanımlanan büyüklerin sözleridir.

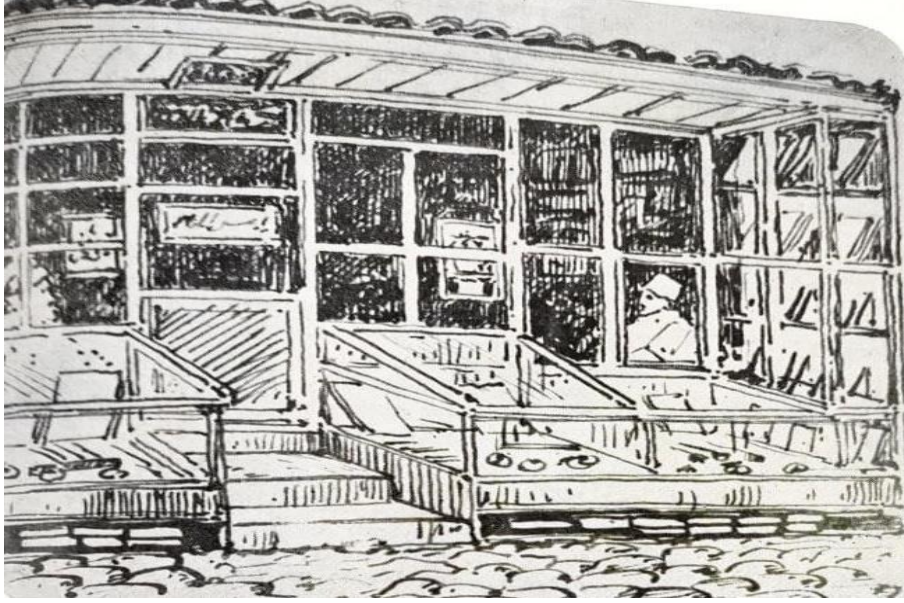
Hat sanatında 'kelâm-ı kibâr' (hikmetli söz) olarak tasnif edilen mesajlar, saraydan esnaf dükkânına kadar toplumun her kesiminde geniş kabul bulmuştur. Anadolu coğrafyasında tasavvuf kültürünün toplum hayatındaki yansımından bir kesiti oluşturan 'kelâm-ı kibârlar' esnaf geleneğinde de onların 'ekmek teknesi' olarak gördükleri mekânlarını anlamlandıran, bereketlendiren yazılar olma özelliği taşırlar. Bir çeşit sürrealist resim olarak adlandırılabilen hat sanatının toplumdaki yansımaları olan bu yazılar içerdikleri mesajlarla, levha kimliğiyle, esnaf geleneğinde toplumun adeta kılcal damarlarına kadar nüfuz etmiştir.

Hat sanatının maddi ve mana olmak üzere var olan iki değeri Allah'ın sıfatlarından olan 'Batın' ve 'Zahir' gibi onun güzelliğini bütünlerken; 'mana' okuyla fırlatıldığı merkezden, 'gönül' menziline hedeflemiş olan anlam ve biçim ahengi ile, gencinden yaşlısına, sultanından esnafına kadar toplumun her kademesinde hiçbir sosyal statüden etkilenmeden tüm gönüllerde, yer bulmuştur.

Tasavvuf kültürünün Anadolu coğrafyasında sosyal hayattaki yansımalarının sadece bir kesitteki göstergesi olan ve çoğunluğu 19. yüzyılın sonu ile 20.yüzyılın başlarına rastlayan bir zaman sürecindeki esnaf dükkânlarında asılması gelenek haline gelmiş olan levha metinlerinden örnekler, asıldıkları dükkânlarla kısmen ilişkilendirilerek aşağıda verilmiştir. Bu metinlerin ekserisi, Süheyl Ünver'in 1972 yılında yayımladığı "Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları" isimli makaleden alınmış olup, Süheyl Ünver, esnaf kültüründe gelenek haline gelmiş olan yazılara olan alakasını makalesinde şu şekilde anlatmaktadır:

"Sene 1916. Yaşım 18. Tıp Fakültesi II. sınıfındayım. Medresetü'l-Hattatın'e tezhîp ve minyatür öğrenmeğe girdiğim yıl. Boş vakitlerimi orada geçirirdim. Çocukluğumdan beri, Eyüp Sultan semtini pek severim. O zaman Haseki'de otururduk, yürüyerek de ne pek sık ne pek seyrek oraya giderdim. Cami'in avlusunda hem de her yerin tatil olduğu cuma gününde 'Fırâkî' isminde bir halk hattatı büyükçe veya orta kıt'ada kartonlara yazdığı siyah veya boyalı yazılarla levhalar düzer ve onları bugüne nazaran inanılmaz ucuzlukta satardı. Almazdım, fakat durup bakar ve çoğunu da okurdum. Eyüp Sultan çarşısı da ozaman da çok kalabalık. Dükkânlar sık ve dolu. Bu yazılardan onlarda da gördüm. Öğrendim ki esnaf bunlara bize uğur getirir ve fazla kazanırız diye rağbet edermiş. Böyle satış dükkânlarında levhaların bulunmasını garipsemezdim ve o kadar da hoşuma giderdi." ²

2 Süheyl Ünver, "Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni*, 35/314 (1972), 9.

Resim1: İstanbul/ Beyazıt/ Kağıtçılarda Hattatlara Yazdırılacak Levhaların Sipariş Edildiği Bir Mücellid Dükkânının Temsili Çizimi.³
“Kaynak: Ünver, 1972: 11”

“Sonra ufak, hemen Cami yakınında veya avlusunda görünür bir yerinde ufak ve saatlerle süslü muvakkit odalarında alabildiği kadar misafirler oturur ve duvarlarında levhalar görülür. Okuyabildiklerimi okumakla kalmaz, halâ duran cep ve not defterlerime kaydederdim. Bunlar içinde saat, heyet, zaman ve mevsimler üzerine ciddi hoş giden manalı yazılar vardı. Hem bunların bazıları muteber Hattatların imzası ile idi. Emek çekilerek yazılmış, tezhipli ve bazan süslü levhalar haline getirilmişti ve hemen hepsi de camlı ve çerçevesi idi. Bunları topladım ve yayınladım. Zira beni pek ilgilendirdi. Fakat gördüğüm levhalar yalnız buralara inhisar etmiyordu. Her çeşit dükkânda, bakkallarda, balıkçılarda, ahçı dükkânlarına, helvacılarda, terzilerde, kasaplarda, muhallebicilerde, berberlerde, kunduracılar, marangozlar ve diğer yerlerde de vardı. Sattıkları nelerse, bir kısmı kanaat, vicdanlı kazanma, dürüst olma, yapılan işleri hor görmeme ve esnafı küçültmeme esasına dayanır. Örneklerinde göreceğiniz üzere bu manalı düşündürücü sözlerin içtimavi ve terbiyevî

³ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 9.

mahiyeti yüksekti. Bu gibi anlamlar birer pitoreks ve hatta mistik diziler halinde idi.”⁴

Mütareke yıllarını müteakip Paris’te tamamladığı hekimlik ihtisasından sonra 1929 yılının sonlarında yurda döndüğünde konu ile ilgili intibalarını şu şekilde dile getirir:

“Baktım ki bu eski harflerle levhalar dükkânlardan kalkmış, lakin tek tük orada burada kalmış. Daha önceleri ben çoğunu, merak bu ya, toplamıştım. Bazı dostlarım ve Bursa’da candan tanıdıklarımın Mahmut Nedim İpekyün ve Ahmed İsfendiyârî oraadkileri gönderdiler. Bizde bu konuda ilk çalışanlardan biri de rahmetli Prof. Hilmi Ömer Budda idi. Bu konuda İngilizce bir makalesini ve eliyle yazdığı tercümesini bana vermişti.”⁵

Resim 2 : Celî Süls Hat: ‘ Ya Hazret-i Hâlid’ “Kaynak: Ünver, 1972:10 ”

⁴ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 10.

⁵ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 10.

Ünver, yazısının devamında, bu levhaların yerine ufak tefek reklam levhaları ile hamasi, ve kanlıkavak resmi gibi acayip konularda taşbaskısı iptidâi ama, düşündürücü bir kısmı renkli veya sonradan renklendirilmiş bazı resimlerin yer aldığını ifade ettikten sonra; ressam Malik Aksel tarafından bu konunun kitaplaştırılarak yayımlandığını da söylemektedir.

Süheyl Ünver, sözkonusu makalesinde yer verdiği yazılar için, kendi ifadesiyle ‘içtimai ve ahlaki yoldan dükkânlarda rastladıklarım’ şeklinde tanımlamakta ve bunların yazılış şekilleri hususunda şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Vaktiyle devirlerin mühim ve birinci sınıf hattatları vardı. Bunlar bilhassa matbaanın bizde henüz faaliyete geçmeden önce yalnız Kur’an-ı kerîm yazmakla kalmazlar,ilmi kitapları kopya ederler ve her çeşit levhaları da siparişler üzerine hazırlardı. Bu arada tanıdıkları ve tanımadıkları esnafın da arzularını tanıyorlarsa parasız, ısmarlamışlarsa paralı da yerine getirmişlerdir. Nitekim biz, birkaç müsveddeyi eski hattatlarımızın bunların müsveddelerini sakladıkları cildbendlerinde görebildik. İmzalı bazı levhalarını da yerlerinde veya nakledildikleri mahallerde kütüphaneler ve müzelerin yazı salonlarında görebildik. Bunların hepsini değil ama birkaçını toplayabildik.Yazımıza bilhassa bunlardan örnekler koyduk.Elli senedir topladığım bazılarının vezni bozuk ibarlerini bir mütelaada bulunmayarak aynen yazıma ekliyorum. Bir gün bu esnafın eski an’anelerine dayanarak içtimâi ve ahlâk i yönden tarihleri yazılırsa bir kaynak olur kanaatindeyim.”⁶

Aşağıda, esnaf dükkânlarında asılması gelenek haline gelmiş olan levha metinleri sıralanmıştır. Bunlardan halk arasında kısaca ‘Besmele’ olarak ifade edilen ‘Besmele-i şerîfe’ ile klişe halinde tekrarlanan levha metinleri oldukça rağbet görmüştür. Her hayırlı işe Allah’ın adı ile başlamanın o işin nihayetine hayr getireceğine olan inançtan dolayı toplumumuzda ‘rızik kapısı’ olarak bilinen ‘Besmele’nin fazileti esnaf dükkânı levhalarında sık sık vurgulanmıştır. Besmele inancımızda bir çeşit anahtar görevindedir. Besmeleyle başlayan ve oldukça yaygın kullanılan bu metinlerin aynı ifadenin ithaf edilen esnaf localarına, meslek pirine göre kısmen farklılaşmış benzerlerini de görmek mümkündür.

⁶ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 10-11.

Esnaf geleneğinde meslek pîrleri, Ahilik ve Meslek Ahlâkı⁷ isimli eserde aşağıda şekilde sıralanmıştır:

“Hz. Muhammed	Tüccarların ve bütün esnafın
Hz. Adem	Çiftçilerin ve Aşçıların
Hz. Nuh	Marangoz ve Dülgerlerin
Hz. İdris	Terzilerin,Hattatların,Yazıcıların
Hz. Hûd	Tüccarların
Hz. Şit	Hallaçların
Hz. İbrahim	Sütçülerin, Dülgerlerin
Hz. Musa	Çobanların
Hz. Salih	Devecilerin ve Kervancıların
Hz. İsmail	Avcıların
Hz. İshak	Çobanların
Hz. Yusuf	Saatçilerin
Hz. Zülküf	Fırıncıların, Ekmekcilerin
Hz. Üzeyir	Bağcıların,Bahçıvanların
Hz. Lut	Tarihçilerin
Hz. İlyas	Dokumacıların,Çulhacıların
Hz. Yunus	Balıkçıların
Hz. Davud	Demircilerin
Hz. İsa	Seyyahların, Gezgincilerin
Hz. Lokman	Hekimlerin
Hz. Hızır	Değirmencilerin
Said b. Ebî Vakkas	Okçuların
Ahmed b. Abdullah	Sabuncuların
Muhammed b. Abdullah	Şerbetçilerin

⁷ Köksal - Ayva “ Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 271- 272.

Muhammed b.Ebubekir.	Mimarların
Selmân-ı Fârisî	Berberlerin
Selmân-ı Küfî	Sakaların
Varaka	Börekçilerin
Avn b.İmkân	Hurdacıların
Tayfur-i Mekki	Dellâlların
Selmân-ı Pâk	Hamamcılarının
Bilâl-i Habeşî	Müezzinlerin
Ahî Evrân	Debbağların ,Dericilerin
Şeyh Şazeli	Kahvecilerin
Hasan Basrî	Ayakkabıcı, Helvacı, Şekerci, Aşçıların
Hallâc-ı Mansur	Keçecilerin
Ahmed Zemcerî	Sobacı, Kalaycı,Tenekecilerin
Nakkaşiveî	Keçeci, Basmacı, Boyacıların
Aktâriveî	Saraçların
Mehmed Ekber Yemânî	Yemenicilerin
Neccâr	Dülgerlerin
Nâsr b.Abdullah	Kuyumcularının
Akyusuf Abayi el-Gaffar	Semercilerin
Ubeydullah el- Bahrî	Dökmecilerin
Ebul Muhcîn	Kasapların
Selman-ı Küfî	Sakaların
Ebul Kasım Mübarek	İğnecilerin
Ebu Süleyman b. Kasım	Nalbantların
Hüsâm b. Abdullah	Attârların
Ebuzeyd Bababeten	Bahçıvanların
Abdulvahhar Medenî	Bardakçıların”

Resim 3: ‘Sevvedehu Rıza’ Kayıtlı, Celî Sülüs Hat: ‘Her Seherde Besmele’yle Açılır Dükkânımız, Hazret-i İbrâhim Peygamber’dir Pîrimiz Üstâdımız’, “Kaynak: Ünver, 1972: 10”

İçinde Besmele’nin geçtiği bu yaygın ifadelerden bir örnek Edirne/Selimiye Kapalıçarşısı kitâbesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

‘Her seherde Besmele’yle açılır dükkânımız

Hazret-i İbrahim Peygamber’dir pîrimiz üstâdımız”⁸

Yukarıdaki metnin esnafın Pîrine göre çeşitlendirildiği örnekler şunlardır:

Kiremitçilerin dükkânlarında;

‘Her seherde Besmele’yle açılır dükkânımız

Hazret-i Abdullah Mekke’dir pîrimiz üstâdımız”⁹

Bakkal dükkânında:

‘Her seherde Besmele’yle açılır dükkânımız

Hakka hizmet ederiz, müslümandır şanıamız

Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin

⁸ Köksal - Ayva “ Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 270.

⁹ İstanbul/Kadıköy’de Orman memuru Talat Bey’den nakledildiği bildirilmektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

*Hilesi,burdası yok belâlınden malımız
Müşterilerimiz velinimet,yâranımız,yârimiz
Ziyâdesi zarar verir kanaattir kârımız”¹⁰*

Berber dükkânlarında:

*“Her seberde Besmele’yle açılır dükkânımız
Hazret-i Selmân-ı Pâk’dır Pîrimiz Üstâdımız
Lâfla dükkân açılmaz,boş yere etme telâş
Selmân-ı Pâk de gelse parasız olmaz tıraş”¹¹*

Muhallebici dükkânlarında:

*“Her seberde Besmele’yle açılır dükkânımız
Hazret-i Şeyh Sazîlî’dir Pîrimiz Üstâdımız”¹²*

Kunduracı dükkânlarında:

*“Her seberde Besmele’yle açılır dükkânımız
Hazret-i Ekber Yemen’dir Pîrimiz Üstâdımız”¹³*

Şekerci dükkânında:

*“Her seberde Besmele’yle açılır dükkânımız
Hazret-i İbn-i Mes‘uddur Pîrimiz Üstâdımız
Hümây-ı himmetin badühavaya râğbetim yoktur*

¹⁰ Köksal - Ayva “Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 270.

¹¹ Köksal - Ayva “Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 270.

¹² Ünver, 1224/1809 tarihli ve Mehmed Tahir b.Ahmed kayıtlı levhayı bizzat gördüğünü söylemektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

¹³ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

*Kanaat köşesinde rüziğâra minnetim yoktur
Hem oldu Kâmetim beyhude balkın imtihanından
Kelâmın doğrusu bârigirâna tâkatim yoktur.”¹⁴*

Şekerci dükkânında bir başka örnek:

*“İlm-i san‘attan haberdâr olmıyanlar aç olur
Müflis-i bîvâye kalur herkese muhtaç olur”¹⁵*

Ressam Murtaza Bey’in dükkânında:

*“İşbu dükkânın usulü hem subulet hem vefâ
Müşteriler nezdimizde biç görmezler cefâ
Onları hoşnud ü memnun eylemekdir kârımız
Bir gelen tekrar buyursun bizlere versin sefâ”¹⁶*

Hamamlarda:

*“Gelen gelsin saadetle
Giden Gitsin selâmetle”¹⁷*

¹⁴ Süheyl Ünver, celî sülüs hattıyla yazılmış olan bu levhanın kaydının “Hâkipayı Evliyâ Seyyid Mehmed Şevki gufira leh. Sene 1271/” şeklinde okunuşunu vererek, dedesi hattıyla yazılmış olduğunun kaydını da düşmüştür. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

¹⁵ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

¹⁶ Ünver, Mehmed Tâhir b. Ahmed’in 1224/1809 tarihli yazısını gördüğünü bildirmektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

¹⁷ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

Bakkal dükkânında:

“Veresiye vermeğe etmedim âdet
Alıp da vermeyenler çoğaldı gayet
Tahsile kalmadı katiyen takat
Verip de pişman olamam nihayet”¹⁸

“Veresiye veremem
Ardın sıra gelemem
Gelirsem de bulamam
Bulursam da alamam”¹⁹

Klişeci dükkânında:

“Yükselmek için işte budur yol
Kır mân’ü azminde kavî ol

Ehl-i sanat gıpta etmez kimsenin ikbâline
Mâl-ı Karuna değışmez sa’yının mahsulünü”²⁰

Aşçı dükkânında:

“Her taamin lezzeti tâ ki dimağdan çıkar
Tuş ekmek hakkını bilmeyenler akıbet gözden çıkar”²¹

¹⁸ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

¹⁹ Ünver, “General Cevdet Çulpan’dan nakledilmiştir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

²⁰ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

²¹ Köksal - Ayva “Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 269.

*“Dükkân kapısı Hak kapısı, Hakk’ma yalvar
Çeşmim gibidir çeşmeleri akmağsa da damlar”*²²

Berber dükkânında:

*“Her kim ister ise zîynet-i mıy-i seri
Berberi Abdullah’a olsun müşteri”*²³

Balıkçı dükkânında:

*“Ehl-i aşka mübtelâyım neme lâzım kâr benim
Mal ü mülküm yoktur amma kanaatim var benim”*²⁴

Helvacı dükkânında:

*“Dolandım misl-i cibânı bulmadım başıma bir tâc
Ne eğride tok gördüm, ne doğrudu aç”*²⁵

Dükkân ve kahvehanelerde:

*“Hak tecelli eyleyince ber işi âsân ider
Halk eder eshabını bir lahze de ihsan ider”*²⁶

²² Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

²³ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

²⁴ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

²⁵ Prof. Hilmi Ömer Budda’dan nakledildiği bildirilmektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11. Aynı ifade, Dolandım misl-i cihan, Bulamadım başıma bir tane tâc, Ne eğride tok gördüm ne doğrudu aç. Köksal - Ayva “ Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 269.

²⁶ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

“Edeb bir tâcdır nuri Hüdâ dan
Gey o tâcı emin ol ber belâdan”²⁷

Dükkân, Han ve Otellerde:

“Bu mekan öyle mekândır bes usulü bu safâ
İçinde sakın olanlar ,çekmesinler asla cefâ
Bir gelen bir dahi gelsün demesin ki bivefa
Bi hakkı sûre-i İnnâ Fetehnâ”²⁸

Hemen her dükkânda rastlanan örnekler:

“el-Kâsibü Habîbullab”²⁹

“Sade pirinç zerde olmaz, bal gerektir Kazgana
Baba malı tez tükenir, evlât gerek kazana”³⁰

“İnsana sadakat yakışır görse de ikerâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah”³¹

“Dükkân kapısı, Hak kapısı,Hakkına yalvar
Çeşmim gibidir çeşmeleri akmazsa da damlar.”³²

²⁷ Ünver bu yazıları, Mahmud Nedim İpekyün'den naklettiğini bildirmektedir.

²⁸ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

²⁹ Tüccarlar arasında oldukça yaygın olan ve “Allah çalışanları sever” manasına gelen bu hattın Sami Efendi hattıyla yazılmış bir örneği de İstanbul Kapalıçarşı, Fesçiler kapısı üzerinde yer almaktadır.

³⁰ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

³¹ Ziya Paşa'ya ait olan bu beyitte “yakışır” yerine “yaraşır” şeklindeki yazılışlarının da olduğu, metnin Av. İsmail Münir defterinden alındığını bildirilmektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

³² Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 11.

“Müüşterilerimizi velînimet, yâranımız, yârimiz
Ziyâdesi zarar verir, kanaatdir kârımız”³³

“Erzâk-ı mukadderde tevakkuף yoktur
Taksim-i Hüdâda tehalluf yoktur
Arâyış-i elfaz-ı zerafet sanma
Alemd e yilik gibi sermaye yoktur
Zalimin rişte-i ikbâlini bir âb keser
Mani-i rızık olanın rızıkını Allah keser”³⁴

“Safa geldin ey misafir ısmarla kahve içelim
İşçi ile sohbet olmaz bir merhabadır geçelim”³⁵

“Gamma gam yeme, şadisine olma mağrur,
Ne gam oldu bu hayalbanede bâkî, ne sürur
Yıkanlar hatır-ı nâşâdını ya Rabbi şâd olsun,
Benümçün nâ murâd olsun diyenler ber murad olsun”³⁶

“Ey gönül babî rizâyı gel gözet şâm-ü seber
Tabi' ol zühurata ne lâzımdır sana keder
Ehli irfan mihneti kendine dâim zevk ider”

33 Köksal - Ayva “ Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 269.

34 Ünver, bu beytin bu şekilde uzun yazılmışlığını iki yerde bizzat görmüş olduğunu bildirmektedir. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

35 Köksal - Ayva “ Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, 269.

36 Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

Her bir üsrün yüsrüne vâkaf olmayanlar gam çeker
Yâr güler, agyar güler, sabreylemek hayli hüner
Âsiyâbı tâliim bir gün murad üzre döner Muhyiddin Arabî”³⁷

“Çeşmi ibretle nazâr kıl Dünya bir misafirhanedir,
Bir mukim âdem bulunmaz ne acib kâşaânedir
Bir kefendir âkıbet sermayesi şâh-u geda
Pes, buna mağrur olan mecnun değil de ya nedir”³⁸

“Hâside besdir gamın beyhudesi
İntikama ibtiyac etmez seni
Hiç safayı vaktine verme keder
Derbeder hûyı ânı helak eder”³⁹

“Niyazım yok günahım çok, hemen bir kuru ahım var
Ümidim kesmezem Hak’dan Muhammed gibi şâhın var
Mâşâallah Ennecâtü fi’s-sıdk”⁴⁰

“Doğru olsan ok gibi elden atarlar seni
Eğri olsan yay gibi elde tutarlar seni

³⁷ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

³⁸ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

³⁹ Süheyl Ünver, beyitlerin bozuk vazinlerine dikkat çekerek bu hatların 19. yüzyılın meşhur hattat Şefik Bey’in cilbendinden çıkmış olmasına rağmen bunların, levha haline getirilmesini talep eden birinin müsveddesi olabileceği tahmininde bulunmaktadır. Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

⁴⁰ Mâşâallah (Allah’ın dilediği gibi); Ennecâtü fi’s-sıdk (Kurtuluş doğruluktur) Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

Menzîl alır doğru ok

Elde kalır eğri yay”⁴¹

Sonuç olarak, ‘tasavvufun’ temel ilkesinin ‘aşk’, aşkı yaşamamanın icra halinin de ‘ahlak’ olduğu genel kabulünden hareketle, geçmişte esnaf dükkânlarında yer alan levhalarda üstün ahlak ve erdemlilik mesajları, dikkti çekmektedir. Bu neviden yazılar, hem esnafın kendisine hem de o mekan ile münasebette olan müşteri ve misafirlerine çalışkanlık, dürüstlük, doğruluk gibi üstün vasıfları tembihleyen adeta birer sembol işlevi de görmüşlerdir. Süheyl Ünver’in makalesinde de dikkati çektiği üzere, esnafın bu tür yazıları dükkânında bulundurmakla, bir çeşit gelirin bereketleneceğine inanması, aslında bu levhaların nasıl sembolleştirildiğinin de bir örneğidir. Yakın geçmişimizde, esnaf kültürü içinde, bu türden levhaların yaygınlığı, bize aynı zamanda, hat sanatının toplum içindeki sahiplenilmişliğinin de bir çeşit göstergesidir. İçerdikleri mesajlarla asılmış oldukları dükkânları daha da anlamlı kılan ve nitelikli hattatlar elinden çıkmış olan bu levhaların yaygınlığı, toplumun temel dinamiklerinin ahlak kurallarına bağlı olması kadar, o kuralları daima taze tutacak ve gerekirse onları hatırlatacak iz, işaret ve sembollere ihtiyaç duyulduğunun da bir göstergesidir, diyebiliriz.

⁴¹ Ünver, “Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları”, 12.

KAYNAKÇA

Ünver, Süheyl. *Geçen Yüzyılın Dükkân İçi Levhaları*, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni. 35/ 314 (1972), 9-12.

Köksal, Fatih - Ayva , Aziz. “Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, *Ahilik ve Meslek Ahlakı*, Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016 (255-275).